

BÁTHORY ISTVÁNFÉLE EMLÉKÉREM A M. N. MUZEUMBAN.

A n. muzeumban őrzött érdekes és eddig rajzban közzé nem tett emléket mutatok be az ide mellékelt fametszetben.

Érdeke nemcsak az egész lap művészi kivitelében rejlik, de kiváló figyelmünket azért is érdemli, mert középett ott látjuk rajta Báthory István jól talált arczképét és körülötte díszes keretet, melynek belső összefüggése a magyar-lengyel hős arczképével rejtélyes.

Nemzeti muzeumunk csak néhány év óta bírja e becses kincset.

Dobóczy István úr ismert honi érmészünk szíves figyelmeztetése folytán szerezte az intézet Mikocky urtól Bécsben, ki 1873-ban vette meg majnai Frankfurtban a Hamburger, odavaló czég által rendezett érem-árverésen.

Ez árverés alkalmából készült lajstromban* meg van rövid ismertetése és abból megtudjuk, hogy a fémer a Stecki-féle érem-gyűjteményhez tartozott.

Honnan szerezte a darabot Stecki és mi volt egyáltalában sorsa mióta elkészült, ez idő szerint még nem volt kipuhatható.

Stecky meghalt s az emlék az ismertebb lengyel szakmunkák hallgató tanúsága szerint nyilvános gyűjteményben még nem volt.

A fővárosban megközelíthető lengyel érmészeti szakirodalomban nem találtuk nyomát és azért hasznos volt rajzban is közölni, hogy talán így az emlék korábbi történetére lengyel szaktársainktól idővel némi utbaigazításokat nyerhessünk.

Az emlék, miként a rajzból látni, nem egészen szabályos köridomu; anyaga ólom. A lap legnagyobb átmérője 0.15, legnagyobb vastagsága 0.002; a középső arczképes korong vastagsága csekélyebb mint a kereté.

Az egész mű öntve van és öntés után vésővel kidolgozta a művész; domborműves előállítások csak az egyik, itt bemutatott oldalon vannak, a túlsó, hátsó oldal sima.

Főntartása, eltekintve némely csekélyebb sérülésektől, jó és a sajátságos ólompatina képződése meglehetősen előrehaladt.

A középső korongon megpillantjuk Báthory István mellképét. Arczvonásai meg-egyeznek más hasonló olajfestményekből és érmeiből is jól ismert vonásaival; jellemző rövid nyaka, széles válla és feltűnően hosszú keze.

Képiünkön a király szemközt van föltüntetve, de feje kissé jobbra fordul; az előtte álló asztaltáblára fektetett jobbjá jogart tart, balját kardja markolatára fekteti.

---

* L. Hamburger. Catalog der Sammlungen . . . . Bursio, Stecki . . . . Frankfurt a/M. 1873. 34. l. 918. sz.

Fején a felhajtott karimájú kucsma forgóba illesztett madártollal, mélyen homlokára süllyedt.

Az ing szélesen kihajtott gallérja bekereteli az arcot és reá fekszik a nyakig érő begombolt mellényszerű alsó bugyogóra, melynek brokátos kelméjén a művész nem felejtette a mustrát is föltüntetni.

Az öltözetet széles prémmel szegélyezett mente egészíti ki, betakarván a király vállait és mindkét karját a kéz tövéig.

A király jobbjára mellett az asztalon áll a királyi fölség jelvénye, a zárt keresztos korona.

Az egész alak meglehetősen kidomborodó, de modora mégis közelebb jár a lapos, mint a magas alakításhoz.

A felső félkör szélén az alaktól üresen maradt helyen és a mező felől egyszerű vastagabb vonaltag által elkülönített téren meglehetősen lapos, vékony betűs fölirat van :

STEFH (sic) A · D · G · | · REX · POLO ·

A király fővege által ketté választott körirat: Stephanus dei gratia rex Poloniae, magyarázatra nem szorul, ez Báthory István rendes czíme okmányokban és érmeken, mióta 1575-ben lengyel király lett.

A középső korongot átlag 0·36 széles díszes keret foglalja körül.

Művészi, két egymás fölé helyezett czimer által jelzett főpontja a király feje fölött van.

Itt kezdődik jobbról a körirat, mely a keret külső szélén végig futván, közvetlenül az alsó czimer mellett a keret belső szélén folytatódik. Itt is, ott is a köriratot kívül-belül kettős vonalkör foglalja be; a közbeeső téren geniusoktól és heraldikus állatoktól tartott paizsok vannak egyenletesen elhelyezve.

A körirat így szól:

ANNO · 1571 · DVRCH · HH · DIE · HEINRICHSTAT · ANGEORDNET
· VND · BEFREIET · WART · (Elválasztó dísz) ALLES · WEILANDT : SEINEM
· GELIE"

(Folytatása a belső szélén)

BTEN · HERN · VATERN · ZV · EHREN · UND · DEM · RITTERLICHEN ·
ADEL · ZV · GNAD :

A körirat, mint látni, két szakaszból áll; az első megállapít egy történeti tényt, a második azt mondja, hogy a mű, melyhez a jelen keret tartozik, kinek tiszteletére készült.

A történeti tény a «Heinrichstat» elrendelése és felszabadítása 1571-ben HH által.

Kérdéses e szakaszban a H J betűkből alakított monogramm jelentése; továbbá a «Heinrichstat»-ot, mely a névelővel levén megjelölve, a német szólásmód szerint nem várost, de városrészt jelent, kell megállapítani, e városrész történetében azon közelebbi momentum keresendő, mely itt meg van örökítve, végre ezek után a körirat második szakaszában említett «szeretett atya» személyisége is kiderül.

Mindezen pontokra nézve a keretbeli czimerek segítségével tisztába lehetett jönni.

A dolog tisztázásában a főérdem Dr. O. von Heinemann urat, a wolffenbütteli hercegi könyvtár igazgatóját illeti, ki hozzá intézett kérdéseimre szíves volt tőle kitelhetőleg válaszolni és az itt előadott magyarázatot jó részben neki köszönhetjük.

Szerepel a köriratban a fiu, ki apjának a braunschweigi hercegségben utódja volt és a ki valószínűleg apja szándékát teljesíté, midőn 1570-ben vásártartási és egyéb szabadságokkal ruházta föl az apja neve után elkeresztelt wolffenbütteli városrészt.

A kiváltság, melyről a wolffenbütteli történetírók részletesebb tudósítást is adnak,* volt tehát azon tény, melynek megörökítésére az emlék készült.

Miért említi a körirat a nemességet is és mennyiben volt annak része a szóban forgó eseményben, azt nem lehet határozottan tudni, és ily értelemben nyilatkozik Dr. von Heinemann ur is alább idézett levelében.

A keretben előállított czimerek megfejtésében teljesen Heinemann ur magyarázatát követem.

Szerinte a közepett lévő czimer a braunschweigi ház tulajdon és eredeti czimere.

Közvetlenül a kucsma fölött látjuk a renaissance izlésű kis paizsbau az egymás fölött jobbra álló két lépárdot; a czimert zárt sisak tetőzi, melyből jobbra-balra sisakdíszül félkörű sarló indul ki, a sichelsteini grófság jelvényei; közepett áll a sisakon oszlop előtt a jobbra vágató állítólag Wittekind-féle ló, az oszlop tetején pávatollakat látni (Pfaunstutz) és az aranyos csillagot, melyet még Kolenburgi Erich herceg, ki állítólag I. Maximilian császártól nyerte czimerébe, vett föl.

Pávatollak mintegy koszoruba foglalják a sarlókat és mindkét felől pálczán nyargaló szárnyas kis genius fog egy-egy sarlót,

A kereten jobbra-balra szárnyas griff és oroszlán markol egy-egy czimert, legalúl pedig ismét szárnyas kis geniusok viszik a paizstartó szerepét; egyik kezökkel fogván fölül a paizsot s a másikkal megszorítván egy tekerődő kigyót.

A (nézőtől) jobbra eső czimerben a szivekkel ** behintett háttéren ágaskodó oroszlán a lüneburgi fejedelemség czimere.

* Itt csak néhány adatot idézek Zedler nagy szótárából. Zedler: Grosses vollständiges Universallexikon. Leipzig und Halle. 1748. 58. köt., 804. lap. «Wolffenbüttel besteht aus drei Städten oder Revieren die heissen die Dam-Festung oder Citadelle, welche zwischen den andern beyden fortificirten Städten mitten inne lieget. Gegen morgen daran lieget die Heinrichs. Stadt und gegen Abend die Augustus. Stadt, welches letztere Revier der Ober-Fluss umströmt.» Ugyanott 4. kötet, 1587. lapon, Herzog Julius életrajzában: «An. 1570 hat er dem Flecken vor Wolffenbüttel Stadt-Recht gegeben und Heinrichs-Stadt seinem Vater zu Ehren genennet. Bunting Braunschweigische und Lüneburgische Chronik ex Contin. H. Meibomii D. I. p. 342.» — Ide iktatom továbbá Dr. von Heinemann leveléből az ez eseményre vonatkozó közleményt: «Was das geschichtliche Ereigniss anlangt, zu dessen Erinnerung das Medaillon dienen soll, so ist kein Zweifel, dass dies die am 7. August 1570 erfolgte Verleihung des Privilegiums (abgedruckt in der Feuerordnung des Herzogs August d. J. für Wolffenbüttel 1661. Anhang 938 Nr. 3) an die Stadt Wolffenbüttel durch Herzog Julius ist, in welcher der genannte Herzog verordnet, dass die von Herzog Heinrich d. Jüngeren (seinem Vater) erbaute Neustadt fernerhin Heinrichsstadt genannt werden solle, und die Stadt dahin begnadigt wird zwei offene freie Jahrmärkte zu halten und ein in Zeichnung beigefügtes Wappen und Siegel zu führen. Freilich stimmt das Jahr nicht genau, denn das Medaillon hat 1571 auch ist von einer thätigen Mitwirkung des Braunschweigischen Adels bei Ertheilung dieses Privilegiums nichts bekannt, aber jenes Jahr mag sich auf die weiteren in Folge des ertheilten Privilegiums nothwendig gewordenen Anordnungen des Herzogs beziehen und die Erwähnung des Adels ist wohl nur eine Höflichkeitsbezeugung. Der Herzog erwähnt eben ausser seinem Vater, dem eigentlichen Begründer der Stadt und den Bürgern der letzteren noch den Adel des Landes, des einzigen Standes, der in jener Zeit bei derartigen Unternehmungen noch in Betracht kam.» Dr. O. von Heinemann 1878-dik évi január 8-dikáról kelt leveléből.

** A rajzoló gömböcsöknek nézte.

Az evvel szemközt balfelől levő czimerben (kék mezőben) ismét ágaskodó (fehér) oroszlán az ebersteini grófságra szól.

Az alsó czimerben szereplő (aranyos) oroszlán (kék mezőben) (kék és fehér) koczkákból álló keretben a homburgi uraságot jelzi.

E négy czimer képezte Heinemann szerint Ifjabb Henrik korában a braunschweigi czimert és ugyanezen alkatrészekből állott az még Julius herceg idejében is, a ki még csak 1582-ben toldotta meg egy ötödikkel, t. i. a Hoya Diepholzival.

A díszes keret művészi méltatása szempontjából elég a paizsok és paizstartók meseteri csoportosítására és az adott térbe való ügyes beillesztésükre utalni. Meglepők a paizstartó állatok eleven mozdulatai, melyek az alakítás stylizált volta daczára is oly élénknek teszik a képet.

E két elem egyesítése nagy mértékben sikerült a művésznak. Egy bizonyos pontig realistikus a fölfogás, mely jóval túlmegy a heraldikai alakok középkori merevségén. Mégis az alakítás nem felejteti a nézővel soha, hogy az összes idomok egy keret ornamentális részei és azért az ornamentum szabályosságát követik.

A virágzó renaissance e kiváló képessége még a legesekélyebb e korból való műveket is jellemzi és előttünk kedvesekké teszi.

A szóban levő keret is még teljesen ily szellemben készült.

Még az olyan apróságokban is, minő egyrészt a geniusok alatt és az oroszlánok hátsó lábai mögött a föld jelzése fűszálak által s a felső geniusok mögött a virágidomu támok alkalmazása, mert ott a keret belső széle megszakad, és minő másfelől az állatok farkainak és a kigyóknak körded tekerődzése, finoman egyesül a két elem és tanuságot tesz a művész helyes tapintatáról.

Az eredeti műben a kedvező hatást emeli több technikai szépség, mit a rajz nem tüntet föl: a domborulatok és árnyéklatok finoman váltakoznak, a körvonalok szabatosan kidolgozva és mégis sehol sem kemények, a részletek tisztán, gondosan, de puhán és kevésbé határozottan jelezvék mint a főcontourok. Mindezen technikai finomságokra az ólom kiváló alkalmas anyag s a művész a jelen esetben helyesen élt vele.

Azok után, a miket a keret köriratának magyarázatára fölemlítettem, nem lehet kétes, hogy a keret eredetileg nem a középső Báthory István-féle arczképhez tartozott; ez lengyel fejedelmet ábrázol, amaz pedig braunschweigi hercegek által saját herczegségökben véghezvitt tett örökítését czélozza.

Világos, hogy ilyen kerethez inkább a Heinrichstadt alapítója illetett volna és hozzátehetjük: valószínű, hogy annak is volt tervezve és kidolgozva.

Azonban eredetileg benne volt-e vagy nem, továbbá az utóbbi esetben ki és miért távolította el az ő képét, hogy a lengyel király arczképével helyettesítse — nem tudjuk. Hasonlókép Dr. O. von Heinemann ur nyilatkozata szerint semmi nyoma nincs, hogy ki készítette.*

---

* Az előzékeny könyvtárnok és történetbuvár szíves volt kérésemre utána járni a dolognak és eredményül föntebb említett levelében a következőket írja: «Über die Anfertigung des in Rede stehenden Medillons und darüber, wie dasselbe in die Hände Stephan Báthory's gelangt ist, geben weder die Akten des hiesigen Landeshauptarchivs noch irgend welche in unserer Bibliothek vorhandenen Bücher den geringsten Aufschluss.

Hogy a középső korong utóbb lett beillesztve, midőn a keret már készen volt, és hogy valószínűleg más kéztől ered, arra már azon körülmények is utalnak, hogy a kettő nem egy darabot képez, nem együtt öntetett és hogy az arczkép körül levő körirat betűi más idomuak, keskenyebbek és laposabbak, mint a körirat betűi.

Az egész tárgy alkatából — mely a szorosán úgy nevezett emlékérmekéhez csak az alak köridománál fogva jár közel — azt következtethetjük, hogy nem önállóságra készült.

Vannak ugyan, különösen a nagyobb fajta emlékérmek közt u. n. egyoldalúak, de ilyeneknél a hátsó oldal is rendszerint lapos és kicsíszolt, nem érdes és érintetlen, mint a jelen esetben.

A szóban forgó mű tehát csak mintegy emléktábla, mely valamely dísz tárgyba be volt illesztve; mi fajta dísz tárgy lehetett, serleg-e vagy bútordarab, még gyanítani sem lehet.

Hátra van a keret és a középső arczkép összefüggésének rejtélye.

Rejtélyes marad ez összefüggés, rejtélyes a Báthory István arczképének beillesztése a hozzá nem tartozott keretbe még akkor is, ha Heinemann urral azon családi kapcsolatra utalunk, mely Báthory és a braunschweigi család közt fennállott. A családi kapcsolat köztudomás szerint Ifjabb Henrik és Báthory sógorságán alapul. Az előbbi fejedelemnek második neje Zsófia, Zsigmond lengyel király leánya volt és ugyanazon király másik leánya Anna, mint tudjuk, férjhez ment Báthoryhoz, mikor lengyel király lett.

Ennélfogva az emlékéremben a monogram képében szereplő Herzog Julius, ki Ifjabb Henriknek (első házasságából származott) fia volt, unokaöccs viszonyában állott Báthoryhoz.

Lehet, hogy a sógorsági viszony a két fejedelmet összehozta s hogy Herzog Julius ennélfogva alkalmilag nagybátyját azon becses tárggyal megajándékozta, melybe az érdekes emléklap be volt illesztve, lehet továbbá, hogy ezúttal föntartván a díszes keretet, apja képe helyett udvariasságból nagybátyját rakatta belé. — Ez oly magyarázat, mely a mellett, hogy lehetségest tételez föl, * még igen természetesnek is látszik.

Sőt talán abból, hogy Báthory fején még a fejedelmi kucsma, de asztalán már a királyi korona van, tovább is szabadna következtetni arra, hogy a herczeg épen koronázási ajándékkal kívánta az új királynak és nagybátyjának küldeni. Azonban ez mind csak föltevés. Szóljanak a lengyel kútfők — lehet hogy tőlük nyerjük a rejtély megoldását. Addig meg kell elégednünk azon néhány adattal, a mit jó részt Dr. von Heinemannnak köszönünk és azzal mit magáról a ritka szépségű műről leolvasunk.

Hampel József.

Weder in Rechtwäger's Braunschweiger Chronik, noch in Algermann's Leben des Herzogs Julius von Braunschweig noch irgendwo sonst habe ich darüber eine Notiz finden können.»

* A keret 1571 körül készülhetett, Báthory pedig 1575-ben került sógorságba Herzog Juliussal.